

Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı

Fatma Âliye Hanım, sad. Metin Hasırcı

İstanbul, Pınar Yayınları, 2018, 135 Sayfa, ISBN: 978-975-352-073-7

Fatma KURT *

Osmanlı modernleşmesinin önemli isimlerinden Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Âliye Hanım tarafından kaleme alınan eserin ilk baskısı Osmanlıca olarak 1911'de Kanaat Matbaası'nda neşredildi. Ahmet Cevdet Paşa'nın büyük kızı olan Fatma Aliye Hanım Osmanlı kadın hareketinin öncülerinden olmasının yanı sıra ilk kadın romancı vasfıyla da tanınan bir yazardır. Babası Cevdet Paşa'nın eğitimiyle bizzat ilgilendiği Fatma Aliye Hanım özellikle tarih, felsefe ve edebiyat alanlarında derinleşmiştir. Kitap Metin Hasırcı tarafından günümüz Türkçesiyle sadeleştirilmiştir.

Kitabın yazarı Fatma Aliye Hanım romancılığı ve babasının izinde devam ettirdiği tarihçi kişiliği ile kaleme aldığı bu eser Cevdet Paşa'nın çocukluğunu, Tanzimat dönemi Osmanlı siyasetine yön veren önemli isimlerin ve bu isimlerle Cevdet Paşa arasında kurulan bağların kritiğini ve onun 1823-1855 tarihleri arasındaki biyografisini, siyasi gelişmeleri tarihî bir roman renginde bizlere aktarır.

Babası Cevdet Paşa'nın kendisine *fısıldadığı* bilgileri yazdığını dile getiren Fatma Aliye Hanım, birçok sırrın kendisine emanet edildiğini belirtir ancak kitabı yazmaya başladığı dönemde adı geçen bazı şahısların ya da hayatta olmayanların yakınlarının yaşadığını göz önünde bulundurduğunu da ekler. Bu nedenle babasının “iyi belle hıfz et belki bir gün benim yayınlamadığım bilgileri sen anlattırısın” şerhiyle kızına emanet ettiği bilgilerin hepsini bu kitapta aktarmamıştır. Ancak aktardığı bilgilerin Cevdet Paşa'nın derslerinde kendisine öğrettiği şekilde olduğunu, doğruluğundan şüphe edilmemesi

* Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, İstanbul, fatma.kurt@stu.fsm.edu.tr

gerektiğini de hatırlatır.

Fatma Aliye'nin eseri kaleme alış nedenleri arasında Cevdet Paşa'nın maarif ve ilim yolunda gösterdiği gayretlerin ve kendisini yetiştirmesinin ardındaki nedenle aynı görür. Bu nedenle Fatma Aliye babasının maarife verdiği hizmet gibi kendisinin de bu çalışmalarını yapan şahsiyet olan Ahmet Cevdet Paşa'yı anlatmasının bir emaneti yerine getirmek olduğu bilincindedir. Fakat yine de kitabını yazdığı, Meşrutiyet döneminde doğruları yazmaktan ziyade yazılanları anlayacak seviyede bir okuyucu kitlesinin olmadığını, isimleri geçen şahısların da o anlayanlar kitlesi içerisinde yer olmadığını söyler. Ona göre tarih ilmini hakikate uygun şekilde yazmak, anlamak idrak etmek için kişinin kendi davranışlarından ve hareketlerinden mesul olduğu bilincinde olması gerekir.

Fatma Aliye'nin Cevdet Paşa'nın kızı, sırdaşı ve öğrencisi vasıflarıyla kaleme aldığı bu biyografi, Ahmet Cevdet Paşa'nın doğduğu coğrafyanın dokusunu ve İstanbul'a geliş hikâyesini aktardığı kitabı *Mukaddime* bölümüyle birlikte yirmi bölümden oluşur. Mukaddimesinde anlattığı tarihçilik, bir döneme tanıklık etmek gibi sebeplerin yanı sıra Ahmet Cevdet Paşa'nın herkesin duymasını istediği bir takım gizli bilgilerin de uygun görüldüğü biçimlerde aktaracağını söylemiştir.

Fatma Aliye Hanım, eseri kendi yaşadığı dönemin atmosferinin Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanını anlamaktan uzak oluşuna değinerek aslında babasının yaşadığı dönemde, hakikatte yaşananları anlatmayı amaçlar. Fatma Aliye Hanım'ın yaşadığı dönemde geçmişe yönelik itirazlar ve yaşanan sıkıntılara müsebbip arayanlara bir cevap niteliğinde yazdığı anlaşılabilir. Özellikle de Mukaddime bölümünün sonunda yazdığı şu cümle bu düşünceyi güçlendirir, *her insan gibi, ben de ne kadar yaşayacağımı bilemiyorum ancak yaşadığım müddetçe yazıp anlatacağım.*

Eserin *Lofça Bölümü* başlıklı ikinci kısmında, Ahmet Cevdet Paşa'nın Bulgaristan Lofça'da doğduğu evin ayrıntılı hikayesinden İstanbul'a medrese öğrencisi olarak gelmeye karar vermesine kadar geçirdiği süreç anlatılır. *Medrese Hayatı* bölümünde ise Lofça'dan 1839'da İstanbul'a gelip Fatih Camii'ndeki medresede yüksek ilimler tahsil etmeye başlamaya kadar geçen süre anlatılır. Tanzimat'ın ilan edildiği yılda medrese ve çevresindeki ilim tahsil eden talebelerin, hocaların ve dersliklerin tasvirleriyle de dönemin medrese hayatı hakkında geniş bilgi verir. Cevdet Paşa'nın kişiliğinde önemli bir yere sahip olan medrese hatıraları onun devlet adamlığı yaptığı dönemde de etkisini gösterecektir.

Ahmet Cevdet Paşa'nın ilim aşkıyla zamanını vakfettiği medrese hayatı içerisinde tüm vaktini ilim tahsiline ayırdığı zamanlarda medrese dışında da ders almaya devam ettiği İstanbul Çarşamba'daki Murad Molla Tekkesi'nin bir darülfünun mesabesinde görüldüğü ve devrin büyük isimlerinin bu mecliste topladığını aktardığı *Alim ve Ediplerin Toplanma Yerleri* bölümünde Murad Efendi'nin Evkaf Nazırı'na beğenmediği uygulamayla ilgili yaptığı uyarı dikkat çekicidir. Ahmet Cevdet Paşa'nın Cevdet mahlasını 1843 yılında yirmi iki yaşındayken aldığı ve Cumaları Sultanahmet vaizliğini kabul etmek zorunda kalışı Cevdet Paşa'nın ilim ve ediplerin meclislerinde parlamaya başlaması onun hayatı için önemli merhalelerdir. Cevdet Paşa'nın hayatını başka bir yöne doğru değiştirecek bir diğer önemli olay Mekteb-i Harbiye muallimliğini kabul etmesi Reşit Paşa'nın çocuklarına ücret kabul etmemek şartıyla ders vermeye başlaması olmuştur.

Fatma Aliye, *Zamanın ruhu ve Siyaset Dünyası* başlıklı bölümlerde Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'nın devletin önemli meselelerinde aldığı kritik rollerde gösterdiği başarıları aktarmaya başlar. Geliştirdiği yeni usullerin ve bu yenileşme hareketlerinin yol açtığı sonuçlardan da bahseden yazar, Reşit Paşa'nın kişiliği ve devlet adamlığı üzerinde fazlaca durur. Devrin önemli olaylarındaki tavırlarını Fatma Aliye kendi bakış açısıyla yeniden okuyucuya sunar.

Maarif bölümünde Cevdet Paşa'yı Osmanlı eğitim sistemindeki yenileşme adımlarının tetkik kısmında Reşit Paşa'nın fikirlerine önem verdiği bir ilim adamı olarak görmek mümkündür. Ahmet Cevdet Paşa'nın layihaları, mazbataları tanzim ettiği, eğitim müessesinde okunmak üzere risale yazdığı ve 1849 yılında zorlukla ikna edildiği muavinlikten Meclis-i Maarif-i Umumi Azalığına ve Darulmuallimin müderrisliği memuriyetleri görevine geçiş süreci vardır. *Encümen-i Daniş* bölümünde Ahmet Cevdet Paşa'nın bu kurumdaki etkisi ve üstlendiği rol diğer azalar ve Reşit Paşa'nın etkileyici nutkunu kaleme alışı üzerinde durur. Tarih-i Cevdet'i yazmaya başladığı bu yıllar Ahmet Cevdet Paşa'nın mesleğinde de yükselmeye başladığı yıllardır.

Kitabın en ilginç sayılabilecek bölümü aktarılan siyasi çekişmelerin, zorlanmaların anlatıldığı dönemin yenileşme heyecanının yanında adeta bir parantez gibi açılan *Zevk ve Sefahat* bölümüdür. Tanzimat döneminin memurlarının yaşamlarını gelirleri ve giderleri arasındaki uçurumu zevk ve sefahat başlığı altında toplayan yazar, ithalat ve ihracat dengesinin bozulduğu tüketimdeki Batılılaşma iştiağı sebebiyle israf kültürünün toplumun bir kesimini yozlaştırdığını rakamsal verilerle de güçlendirerek aktarır. *Üstad ve Telebeleri, Ali Paşa'nın Mektubu* bölümlerinde Reşit Paşa ve memuriyet yolunda ters düştüğü iki talebesi ile Cevdet Paşa'nın kurduğu dostlukların ve tarafsızlığının siyasi zorluklarına dikkat çeker. Tüm bu detayların uzun uzun anlatıldığı bölüm *Muharebe Meselesi, Harp ve Fuad Efendi'nin Cevdet Efendi'ye Cevabı Mektubu* bölümleriyle devam eder. Reşit Paşa'nın başrolde olduğu bu süreç siyasi ilişkiler, kişisel çıkarlar ve Osmanlı bürokratlarının çekişmeleri, atanmalar ve azledilmelerin gölgesindedir.

Üçüncü Talebe Reşit Paşa'nın Cevdet Paşa'nın kişiliğini takdir ettiği ve siyasi bir kimlik kazandırmak istediğini aktardığı bölümdür. Döneme damgasını vuran isim Reşit Paşa Osmanlı siyasetini şekillendirmek üzere yetiştirdiği Ali Efendi ve Fuad Efendi'den sonra üçüncü ismin Ahmet Cevdet Paşa olduğunu söylediğini aktarır. Yazar, *Ali Paşa'nın Mektubunun Sureti* başlıklı bölümünü takiben *1855 Senesi Vakalarından* başlıklı son bölümde dönemin önemli bir felaketi olan Bursa'da meydana gelen yağış ve deprem ve ardından gelişen yangınlar nedeniyle yaşanan felaketi tüm ayrıntılarıyla verir. Kitabın son bölümünü oluşturan bu kısım yazımına devam edilmek üzere yarım bırakılmış bir bölüm izlenimi verir. Fatma Aliye Hanım tarihçi ve romancı vasıflarıyla anlattığı siyasi gelişmeler, toplumun resmini çizerken kişiler üzerinden yürütülen devrin siyasi yönelimleri hakkında da oldukça aydınlatıcı bilgiler aktarır. Ancak son bölümün bir sonuca bağlanmayışı Ahmet Cevdet Paşa'nın Müsille-i Süleymaniye derecesine yükseldiği 1854 yılından sonraki görevleri hakkında bir devamlılık görülmez. Bu nedenle de 1855 yılının önemli olaylarından sonra Cevdet Paşa'nın vakanüvis olarak atanacağı yeni görevinden bahsedilmemiş olması, bu yıl içerisindeki olaylar arasında yer almayışı sebebiyle de eserin

yarım kalan bir biyografi kitabı olduğunu anlaşılabilir.

Yazarın eserine neden devam edemediği yahut varsa nüshasının nerede olduğu ile ilgili bilginin bulunmuyor oluşu yarım kalmış bir tarih aktarımı gibi olsa da yine de Fatma Aliye Hanım'ın 1912'de neşrettiği bu eserle dönemin resmini çizmek mümkündür. Yazar, Ahmet Cevdet Paşa'nın yoğun geçen ilmi ve siyasi yaşantısında onun kişilik özelliklerine satır aralarında değinmiştir. Dönemin siyasi çekişmelerinin ve siyasi aktörlerin tercihleri üzerinde fazlasıyla durulmuş olması, Ahmet Cevdet Paşa'nın öncülük ettiği ilmi ve siyasi gelişmelerin, kurulan siyasi ilişkilerden bağımsız değerlendirilmesinin mümkün olmadığı anlaşılabilir.

Fatma Aliye Hanım bu eserinde siyasi bir portre sunmakla birlikte, dönemin karmaşık, yoğun ve öngörülemez siyasetini kronolojik bir şekilde aktarmayı başarır. Eser, Ahmet Efendi'nin Ahmet Cevdet Paşa'ya evirildiği süreci aynı zamanda Osmanlı siyasetinin de kırılğan bir döneminin özeti gibidir. Bu sebeple eserin devamının yazılmamış oluşu, bizleri dönemi şekillendiren siyasi aktörlerden biri olan Ahmet Cevdet Paşa cihetinden yorumlayan bir Osmanlı düşünürünün yorumlarından da mahrum bırakmıştır. Cevdet Paşa'yı Babıali, ilmiye sınıfı ve yenileşmeden bağımsız okumak onu anlamayı zorlaştıracığından bu eser, Ahmet Cevdet Paşa'nın özellikle siyasi kimliğinin oluşum safhalarını netliğe kavuşturmuş olması nedeniyle önemli bir tarihî kaynak özelliği kazandırır.